

13. Франжіаллі Ф. Тенденції розвитку міжнародного туризму // Лекція, прочитана в Київському університеті туризму, економіки і права (Київ, Україна, 9 жовтня 2002 року). – Київ: Видавництво КУТЕП, 2002.
14. Ядов В.А. Возможности совмещения теоретических парадигм в социологии // Социологический журнал. – 2003.
15. Яковенко Ю. Методологічна невизначеність в епоху постмодерну // Психологія і суспільство. – 2010. – № 1.

A. Yakovenko, N. Dubovych. Tourist as object sociological reflection: canonical and innovative practices.

Towards the evolution of sociological reflection identified as canonical and innovative versions. Empiricism is popular because of the convenience to obtain quantitative characteristics of the obvious signs of the phenomenon or process, but it gives in to other strategies of theorizing in depth knowledge of latent signs. The development of management of tourism practice will be optimal in the case of the use of socio-cultural approach rather than economic determinism.

Key words: *tourist, sociological reflection, theorizing strategy, management of tourism practice.*

УДК 316.347

В. І. Крячко

ДО ПИТАННЯ ПРО ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЮ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Стаття присвячена операціоналізації базових понять у дослідженні міжетнічної взаємодії. Привернута увага до важливості операціоналізації базових понять у контексті поняттєво-категоріального апарату дослідження міжетнічної взаємодії з тим щоби найбільш адекватно відтворити це явище у конкретних соціально-психологічних та етнокультурних умовах.

Ключові слова: *міжетнічна взаємодія, етнічність, етнічна система, інтерація, міжетнічний конфлікт, етнополітичний менеджмент, соціодіагностика.*

Актуальність дослідження даної проблематики пов'язана із сучасними інформаційно-трансформаційними та етнополітичними процесами міжкультурної комунікації та міжетнічної взаємодії у контексті

інтродержавних та міжнародних міжетнічних відносин у етнополітичному соціумпросторі, в умовах яких акцентується етнічний фактор.

Наявність у складі населення України представників понад 130 етносів є свідченням її поліетнічності. Питання національних меншин доцільно вважати ідентифікатором стану суспільства. Безперечно, що подальший успішний розвиток України та її суспільства неможливі без урахування реалій міжетнічної взаємодії та етносоціальних процесів, пов'язаних із нею, а також характеру, особливостей та тенденцій розвитку етносів і народів, які населяють територію нашої держави.

Присутність на обмеженій державними кордонами території різних культур, різних світоглядів, різних поглядів на життя та необхідність і неминучість їх взаємодії у повсякденному житті актуалізують дослідження міжетнічної взаємодії у контексті конструювання ситуацій безконфліктного розвитку поліетнічних суспільств.

І у цьому плані особливого значення набувають культурні, етнічні, традиційно-інноваційні, соціологічні, ментально-психологічні, ціннісно-нормативні, духовні та навіть дещо ірраціональні структурно-системні засади міжетнічної взаємодії в аспекті вітчизняного та зарубіжного науково-дослідницького досвіду.

Отже, *проблема даного наукового дослідження* полягає у наявності протиріччя між необхідністю концептуалізації поняттєво-категоріального апарату міжетнічної взаємодії в умовах сучасних інформаційно-трансформаційних процесів та недостатньою представленістю у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі відповідних теоретичних напрацювань, присвячених проблемі холономної (цілісної) теорії міжетнічної взаємодії у світі в цілому та в українському соціумі зокрема.

Основою дослідження на холосоціологічному рівні аналізу соціуму є концептуально-теоретичні напрацювання дослідників у галузі етнографії, етносоціологічних, етнопсихологічних та інших соціологічних, історичних, етнологічних, психологічних, а також інших дотичних до тематики міжетнічної взаємодії, що експлікуються у роботах таких вчених: В.С.Агеєв, Л.О.Аза, В.Л.Арбеніна, Ю.В.Арутюнян, Р.Бретон, Ю.В.Бромлей, Б.Є.Вінер, С.Джільман, Л.М.Дробіжева, В.Б.Євтух, В.І.Козлов, В.Коннор, М.І.Пірен, Ю.В.Романенко, Н.О.Побєда, П.І.Пучков, П.Роуз, Т.М.Рудницька, Ю.І.Семенов, Н.Г.Скворцов, Е.Сміт,

Г.У.Солдатова, Т.Г.Стефаненко, А.А.Сусоколов, В.О.Тішков, Ж.Т.Тощенко, М.О.Шульга тощо.

Теоретичною базою концепції міжетнічної взаємодії можуть бути парадигми відомих американських, канадських, європейських і російських етносоціологів та етнологів, які досліджували та які досліджують явища у етнонаціональному розвитку своїх країн (С.Арутюнов, Ю.Бромлей, С.Джільман, Р.Бретон, В.Коннор, Р.Коен, В.Козлов, С.Ліберзон, Р.Лугман, П.Роуз, Б.Роузен, Е.Сміт, Р.Шермерхорн та інші) [2, 75].

Метою статті є привернути увагу до важливості операціоналізації базових понять у контексті формування поняттєво-категоріального апарату дослідження міжетнічної взаємодії з тим щоби найбільш адекватно відтворити це явище у конкретних соціально-психологічних та етнокультурних умовах.

Виклад основного матеріалу. У контексті конструювання холономної (цілісної) теорії міжетнічної взаємодії доцільно передовсім проаналізувати поняттєво-категоріальний апарат, що дасть можливість концептуалізувати систему основних термінів, які зможуть слугувати структурною мультипарадигмальною базою дослідження міжетнічної взаємодії, спираючись на роботи вітчизняних та зарубіжних вчених. Тому спочатку намагатимусь подати основні, на мою думку, концепти, що стосуються науково-дослідницьких напрацювань з тематики міжетнічної взаємодії. Це стане фундаментом розробки основних моделей міжетнічної взаємодії у сучасному аспекті. Отже конструктами теоретичних систем-схем та моделей міжетнічної взаємодії виступають концепти, з яких вибудовуватимуться структури останніх. Таким чином, системоутворюючими елементами холономної теорії міжетнічної взаємодії є поняттєво-категоріальний апарат міжетнічної взаємодії, теоретичні системи-схеми та моделі міжетнічної взаємодії, а також набір алгоритмізованих конструктів-зв'язок, що знаходяться у полі дослідження міжетнічної взаємодії.

Спочатку доцільно розглянути основні структуроутворюючі терміни феномена міжетнічної взаємодії. Для цього варто звернутися до тлумачення поняття міжетнічної взаємодії.

Міжетнічна взаємодія – це взаємодія представників різних етносів, які проживають у межах одного етнополітичного організму (держави),

через безпосередні й опосередковані контакти на індивідуальному й груповому рівнях в усіх сферах суспільного життя, у результаті яких здійснюється обмін етнічною інформацією й під впливом котрих формуються уявлення один про одного (етнічні стереотипи), корегуються уявлення про самих себе (етнічні автостереотипи) та формується відповідна етнонаціональна ситуація у конкретній країні [2, 72].

Термін «міжетнічна взаємодія» був введений у вітчизняну етнологічну науку близько двадцяти років тому і найбільш послідовно розроблений у працях В.Євтуха, В.Трощинського та Л.Ази, що дало змогу більш адекватно і об'єктивно досліджувати та діагностувати етнонаціональні процеси у поліетнічних суспільствах.

Концепт «міжетнічна взаємодія» є однією з форм експлікації взаємодії в етноконтинuumі соціуму та тісно пов'язаний із такими поняттями як «міжетнічні (міжнаціональні) відносини» та «взаємодія» (*interaction*), зокрема «символічний інтеракціонізм».

В.Б.Євтух пропонує таку структуру міжетнічної взаємодії: міжетнічні контакти, міжетнічне спілкування, міжетнічні зв'язки, міжетнічні відносини. Усі перелічені структурні елементи міжетнічної взаємодії реалізуються на двох рівнях – індивідуальному та груповому (колективному) безпосередньо (скажімо, пряме спілкування етнофорів у етноконтактній зоні) чи опосередковано (наприклад, через засоби масової інформації). Всі названі елементи взаємопов'язані, але кожний із них має свої функціональні особливості [2, 73].

У контексті структури міжетнічної взаємодії варто також розкрити зміст поняття «міжетнічна комунікація», яке у роботі Р.Клемента та Х.Джилса (1994) есплікується як більше ніж просто несподівана зустріч між двома асоційованими індивідами (також Й.Кім, 1994). Це радше «обмін багатосторонніх репрезентацій (індивідів) через стратегії, впливу яких сприяє їх особлива комбінація» [8, 543]. Малайзійська дослідниця Харун Мінах твердить, що міжетнічна комунікація – це комунікація контекстуальна, взаємовідносна та ситуаційна [12, 60]. Тому однією з цілей дослідження міжетнічної взаємодії є: зрозуміти як, чому, коли і де етносоціальні суб'єкти взаємодіють один з одним у повсякденному житті. Ми повинні зрозуміти, що міжетнічна комунікація та взаємодія – це феномени, що є контекстуально-специфічними, пов'язаними із культурою,

навколишнім середовищем, технологією та іншими параметрами, такими як етнічно-пов'язана раціональність, яка управляє природою суспільства [12, 119].

Чилійський вчений Умберто Матурана розуміє комунікацію чи використання мови, як він це називає, не як процес передачі, а як надкоординацію координації (інтерації) організмів. Адже очевидно, що у процесі комунікації ніхто нічого не віддає. У того, хто щось повідомляє, знання не пропадає, тому тут ми маємо справу із процесом, який явно носить мультиплікативний характер. Спочатку це є в одного, потім це знають двоє чи більше, чи сотні, мільйони, в залежності від того, яку мережу ми маємо на увазі. Навіть якщо дотримуватись метафори передачі, то тут ми зіштовхуємось із незвичайним процесом передачі, при якому ніщо не втрачається, а тільки примножується [5, 300].

У цьому контексті варто констатувати твердження німецького вченого Нікласа Лумана: «все, що існує, ґрунтується, згідно з операціональним теоретичним підходом, на одному і тому ж базовому процесі, на одному і тому ж типі подій, тобто на комунікації» [5, 81].

Щоб прояснити відношення між комунікацією та етнічною структурою (Елліс, 1999), а також міжетнічною комунікацією та структурою міжетнічної взаємодії, термін «етнічність» має бути критично (розбірливо) досліджений (на приклад, Брубакер, 2004; Кім, 1994) [12, 15], про що мова йтиме далі.

Також варто зазначити, що міжетнічна взаємодія в Україні здійснюється у двох напрямках: а) домінуюча етнічна спільнота (український етнос) – меншинні спільноти (етнічні меншини); б) *етнічна меншина* – етнічні меншини.

Враховуючи вищенаведене, доцільно проникнути у сутність основних дотичних до структури міжетнічної взаємодії термінів та експлікувати яким чином вони перетинаються з останньою у повсякденному житті.

Нагадаю, що концепт «міжетнічна взаємодія» складається із двох структуроутворюючих термінів: етнічність та взаємодія (інтерація), тому спочатку їх оглянемо.

Етнічність (від грець. *ethnos* – народ, плем'я) – термін, який відтворює якісні характеристики людини або групи людей, пов'язані з їх етнічним походженням і які виявляються у побуті, культурі, поведінці, й в

цілому, у ментальності, підтверджуючи це походження та вирізняючи їх з-поміж інших. Часто-густо термін вживається також для означення етнічної спільноти, мовної й культурної самобутності групи людей [1, 55]. Етнічність як етнокультурне та соціальне явище, включає в себе етнічну ідентифікацію та *ідентичність*, етнічне відродження, *етнічну ментальність*, етнічні стереотипи та етнічні автостереотипи, етнічну мову, етнічні маркери сучасних суспільств та процесів [2, 20].

Інтерація [англ. *interaction* < лат. *inter* – між + *actio* – діяльність] – 1) взаємодія, взаємовпливи людей або вплив груп один на одного; 2) у сучасній західній соціальній психології, що базується на концепції американського психолога Дж. Міда, під інтерацією розуміється безпосередня міжособистісна комунікація («обмін символами»), найважливішою особливістю якої визнається здатність людини «приймати роль іншого», уявляти собі (відчувати), як його сприймає партнер по спілкуванню (або група) [4, 157].

Західні вчені дотримуються думки, що *інтерація* – соціальна взаємодія, котра прирівнюється до комунікативної поведінки, яка трактується в дусі необіхевіористської теорії соціальної поведінки. Інтерація – термін символічно-інтераціоналістської теорії в соціології, де діяльність розуміється як активність індивідуальної свідомості. Термін «інтерація» використовується у двох основних значеннях: 1. Інтерація соціальна – соціальна взаємодія індивідів. 2. Інтерація мовна – мовна взаємодія індивідів на рівні мови [3, 120]. Отже, терміни етнічність та інтерація є базовими для створення системи-схеми холономної теорії міжетнічної взаємодії.

Далі оглянемо структуроутворюючі терміни концепту міжетнічна взаємодія. *Етнічна спільнота* – сукупність людей, об'єднавчим моментом для котрих виступає, передовсім, їх однакове етнічне походження та подібні етнокультурні практики [2, 58]. *Етнотип* (від грецьк. *thipos* – відбиток, форма, зразок) – особа, якій властиві певні суттєві етнічні якості, за якими її можна віднести до тієї чи іншої етнічної спільноти [1, 74]. За визначенням Ю.В.Романенка, *нормативний соціотип* – це сформований соціальною системою образ особи, життєвий сценарій якої має соціальний смисл, тобто, особистісне цілепокладання зумовлюється соціальною раціональністю, а особистісні диспозиції (мотиви соціальної поведінки) –

диспозиціями невизначеної більшості, яка у відповідності із власними очікуваннями, оцінює поведінку індивіда як недевіантну [6, 257]. Додам, нормативний соціотип – це системна організація особи, яка ідентифікується соціальною системою в комунікації як «екологічна», тобто, семіотично вписана в її континуум. З іншого боку, особа сприймає соціальну систему як екологічну, коли сам процес соціалізації як научіння семіозису відбувається (як мінімум!) без порушення органічного гомеостазу, тобто, латентно [6, 69]. Отже, окрема етнічна спільнота формує конкретний, властивий їй комплементарний тип особи, *етносоціотип – соціальний суб'єкт, для якого характерні конкретні етнічні ознаки, за якими його можна віднести до тієї чи іншої етносоціальної спільноти.*

Етнічна меншина – сегмент (група) населення у суспільстві, яка вирізняється спільним (дійсним або уявним) походженням, системою поглядів на довколишній світ та зразками поведінки, має відмінні від собі подібних культурні й фізичні характеристики [2, 68].

У процесі дослідження міжетнічної взаємодії можуть бути виявлені фактори, які визначають ефективність дії «силового поля» тієї чи іншої етнічної спільноти у міжетнічних стосунках, що позначається на рівні збереження й розвитку відповідної етнічності чи її втрати й переході у іншу етнічність (явища, субстрати, адстрати, суперстрати) [2, 74-75]. Тому у цьому контексті важливим є розуміння таких понять, як етнополе та міжетнічне поле.

Етнополе – межі функціонування тієї чи іншої етнічності, простір реалізації етнічних характеристик людських спільнот [1, 69]. Отже етнічні меншини та етнічні спільноти, а також інші етносоціальні суб'єкти функціонують та розвиваються у рамках конкретного етнополя, яке може обмежуватись як простором однієї країни, так і бути транснаціональним та транскультурним. *Міжетнічне поле* (поле міжетнічної взаємодії) представляє собою культурно-інформаційне поле з кодами і символами, що містяться у когнітивній сфері та артикулюються через дослідження існуючого егрегору конкретної соціальної спільноти, під яким ми будемо розуміти пульсуюче силове поле. Оскільки таке поле виникає на основі мисленнєвих процесів людини, його цілком можна розглядати як мислячий ефір. Отже, в егрегорі ми маємо момент синтезування фізичного

і духовного або феноменального і ноуменального світів в специфічній матеріал, з якого виникає соціальний світ [6, 15]. Таким чином можна говорити про *етноегрегор* як мисленнєве поле, як своєрідний етносоціальний мислячий ефір, який володіє етнічною інформацією та своєрідною сакральною владою щодо соціальності та етнічності етносоціальних спільнот. Отже етноегрегор при його ґрунтовному дослідженні та експлікації може виступати джерелом для розуміння сутності міжетнічної взаємодії окремих етносоціальних суб'єктів та спільнот.

Продуктивним, на мій погляд, у дослідженні міжетнічної взаємодії є поняття *простір*. Це арена дій, загальний контейнер для об'єктів, які досліджуються, сутність тієї чи тієї системи; трьохвимірна протяжність, у якій з'являються ті чи ті об'єкти, або події, займаючи ті чи ті позиції, розгортаючись у тому чи тому напрямку. Для етносоціологічного осягнення поняття «міжетнічна взаємодія» важливими є такі види простору: *соціальний простір* – фізичний чи то віртуальний простір, місце зібрання й взаємодії людей (парки, вулиці, громадські місця, маркети, спортивно-розважальні заклади тощо); місце практикування соціального життя та дій; *етнічний простір* – окреслені географічні межі території, на якій розміщена та чи інша етнічна спільнота (етнічна група, етнікос, етнос) [2, 85].

Для підтвердження думки про продуктивність поняття «простір» нагадаю, що в етнопросторі функціонують різноманітні ідентичності, які взаємодіють та взаємовпливають одна на одну. *Ідентичність* (від латин. *idem* – той самий, тотожний) – парасольковий термін, який використовується для відтворення сприйняття (розуміння) самого себе як складної, особливої істоти з тими чи тими соціальними, культурними, етнічними маркерами. В.Б. Євтух констатує кілька різновидів ідентичності у контексті міжетнічної взаємодії, проте в цій статті доцільно зупинитись саме на його терміні *етнічна ідентичність* – співвіднесення себе з тією чи іншою етнічною спільнотою або якісними (етнокультурними) характеристиками, властивими для цієї спільноти [2, 66]. В авторській концепції *етнічна ідентичність* – складова етнічної ментальності, що може бути визначена як сукупність усвідомлюваних константних ментальних атрибутів, які виступають, з точки зору

соціодіагностики, у вигляді констеляції дихотомій (ментальних параметрів), що зазнають відображення життєдіяльності різних етносоціальних груп та соціальної матриці в цілому.

У концепції В.Б. Євтуха *етнічна ментальність* (від латин. *mens, mentis* – розум, інтелект) – це форма духовно-культурного самовияву представників етнічних спільнот, яка засвідчує наявність у них етнодиференціюючих ознак. Останні коріняться в особливостях культурно-господарської діяльності, у психічному складі, поведінці, етнокультурних конструктах; етнічна ментальність – це спосіб сприйняття довколишнього світу й особливостей реагування на його явища, що визначається етнічними чинниками. Етнічна ментальність є важливою складовою етногенезу будь-якого народу, а її виявом – характерні особливості світосприйняття, моральні норми та цінності, настрої, форми взаємин [2, 99-100]. Таким чином у контексті концептуалізації міжетнічної взаємодії *етнічна ментальність* – це детермінанта безсвідомого смислотворення конкретного соціуму та свідомісно-досвідної життєдіяльнісної надбудови етносоціальних суб'єктів-акторів міжетнічної взаємодії, яка (етнічна ментальність) характеризується культурною ізоморфністю етнічних спільнот та етносоціальної системи, до якої вони приналежать. Отже, беручи до уваги вище сказане, можна говорити про існування: *етноментального профілю міжетнічної взаємодії* – системного утворення, яке відображає домінантне ментальне співвідношення спонук, рис і тлумачень, які є спільними для всіх представників даного соціуму чи етнічної спільноти у певний період часу, на визначеній території і в окресленому оточенні (у конкретному топосі) та детерміновані соціальними, економічними та політичними умовами життя; *ментальних атрибуцій* – самоприписуваних або ж зовнішньо-приписуваних властивості тієї чи іншої етносоціальної спільноти, що полягають у специфічних способах репрезентації дійсності, пов'язаних як з феноменологічним, так і з ідеологічним відображенням і конструюванням соціальних смислів. Тому *етнічна ментальність* – це певною мірою «програмне забезпечення» соціальної дії етносоціальних суб'єктів у міжетнічній взаємодії, яке через комунікацію призводить суспільство до усвідомлення спільної (надіндивідної) мети як ментально-відповідного аттрактору. За визначенням Романенка Ю.В. *аттрактор*

соціальний – макросенс соціальної системи, генералізований семіотичний конструкт, що задає напрямки *соціальної континуації* – процесу формування просторово-часової ідентичності, метапрограми соціальної системи та відносин у соціальній системі під впливом *атрактору*. Через аттрактори відбувається створення соціальних топосів (соціально-просторової статички) і практик (соціально-часової динаміки). Поняття використовується у синергетичній теорії функціонування та розвитку складних нелінійних систем [6, 254-256].

Кожна *поліетнічна країна* має свою *етнонаціональну структуру суспільства* – сукупність етнічних спільнот (етнос, нація, етнічна меншина, національна меншина, новітні іммігрантські спільноти тощо), які перебувають у стійких й упорядкованих зв'язках між собою. Різновидом етнонаціональної структури є *етнорегіональна структура країни* – структура розселення етнічних спільнот на території певної *поліетнічної країни* [2, 51-53]. Завважу, що *поліетнічною країною* у сучасній етносоціології вважають країну, населення якої складається із більше, ніж двох конституйованих етнічних спільнот й меншинні спільноти становлять не менше десяти відсотків усього населення країни [1, 120].

Етнонаціональна структура суспільства та етнорегіональна структура країни складають *етнічну систему* соціуму. *Етнічні системи* (від грецьк. *sistema* – зібраний разом) – спільноти людей, які об'єднані біологічними чинниками, формами пристосування до ландшафту, подібним стереотипом поведінки, спільним походженням й синхронною історією, які усвідомлюють свою єдність й на основі комплементарності підтримують її, виокремлюють себе із великої кількості собі подібних, деколи протиставляючи себе іншим. Етнічна система є результатом еволюції етнічної одиниці більш низького порядку (субетнос) або ж деградації системи більш високого рівня (*етнос*) [1, 54-55].

В авторській концепції *соціальна система* (в її ментально-інформаційному вимірі) – автопойетична сукупність зразків *інтерацій*, опосередкованих структурованим культурою суспільства символічним досвідом, який передається з покоління у покоління у вигляді колективних символів, і детермінований духовними, економічними, соціально-історичними, географічними, кліматичними, ландшафтними та іншими

умовами життя людей, котрі населяли і населяють дану територію. *Соціальна система* – матриця можливих сценарних виборів системи в просторі і часі, представляє собою розгорнуту в соціальних підсистемах *ідентичність*, що акумулює, у згорнутому вигляді, зразки реагування на певні виклики середовища, і можливість пристосувального або перетворюючого впливу на соціальні умови, які сприяють або перешкоджають її *аутопойезису*.

Аутопойетична система характеризується передусім спроможністю створювати холономний (цілісний) образ самої себе, в якому відбивається її макроідентичність, тобто, *аутопойезис* характеризується спроможністю соціально-конструюючого макросуб'єкта (політичної еліти як носія соціального інтелекту) бачити архітектоніку соціальної системи як самореферентної цілісності. Але цей образ має структуруватись через урахування диспозицій ментального профілю та особливостей колективного безсвідомого. Соціальна система, як показує досвід і практика соціальної історії, може вибудовувати цей образ методом проб і помилок, і тоді йдеться про розгорнуту в часі соціально-історичну еволюцію, а може здійснювати такого роду вибудовування, спираючись на вже напрацьований іншими соціальними системами досвід модернізації та розвитку.

Аутопойетичність соціальної системи у розумінні збереження автентичності соціальних *інтерацій* порушується, якщо соціальна система адресує «запит» на символічний досвід до інших соціальних систем, імплементуючи його в соціальні підсистеми з обминанням власних ментальних диспозицій та колективного безсвідомого. Аутопойезис відноситься до організмичних об'єктів із їх спроможністю витворювати власні частини із себе, тобто, із цілеорієнтованої соціальної тотальності. Уточнимо, що соціальна система здійснює аутопойезис настільки, наскільки мінімізує дифузію інформаційних впливів та випадкових інформаційно-символічних інтервенцій інших соціальних систем у міжкультурних комунікаціях, а з іншого боку – володіє семіотичними ресурсами конверсії чужорідних соціально-системних впливів за рахунок первинного семіозису [5, 113].

В авторській концепції *реальна колективність* – це атрибут самоорганізованої (стабілізованої) соціальної системи, що забезпечується

атраактивністю цілі соціальної системи та когерентністю елементів цієї системи в її досягненні. У цьому контексті варто зазначити, що колективність *етносу* сприяє виборенню впливовіших статусно-рольових позицій на «арені» етнополітичного простору в процесі міжетнічної взаємодії.

Нагадаю, що *етнос* (від грецьк. *ethnos*) – це особливий вид спільності людей, яка утворилася історично й є особливою формою їхнього колективного існування. Ця спільнота формується й розвивається об'єктивним історичним шляхом, вона не залежить від волі окремих людей, які до неї входять, і здатна до стійкого багатоговікового існування за рахунок самовідтворення [2, 58]. Термін «етнос» досить тісно пов'язаний із поняттям «нація» у контексті міжетнічної взаємодії етносоціальних спільнот. У нашому контексті *нація* (від латин. - *natio*) означає історичну спільність людей, яка характеризується певними маркерами, серед котрих – назва, територія, мова [2, 80]. В авторській концепції *нація* – це соціально-політична спільність, в основі якої лежать солідарні культурні особливості етносів та соціальних спільнот, а також інтереси різних мікро- та макросоціогруп.

Етноси та нації взаємодіють між собою у континуумі різних етнополітичних та етносоціальних організмів. *Етнополітичний організм (ЕПО)* в етносоціологічній та етнополітичній літературі називається державою [2, 81]. *Етносоціальний організм (ЕСО)* – особливого типу етнічні спільності, які мають відносну самостійність (територію, певні функції самоврядування й самоуправління), котрі забезпечують сприятливі умови для існування етносу та його відтворення [2, 62]. ЕПО та ЕСО можуть бути елементами різних країн та держав, у яких відбуваються різні *етнічні процеси*. Останні це – зміни різних компонентів етносу, передусім, мови, окремих елементів духовної та матеріальної культури, самосвідомості, які відбуваються у ході історичного розвитку [2, 50].

Одним із ключових понять міжетнічної взаємодії є *міжетнічний конфлікт* (від латин. *conflictus* – зіткнення, боротьба) – специфічна ситуація у стосунках між етнічними спільнотами, її частинами, або ж її окремими представниками, змістом якої є змагання учасників цих стосунків за відповідні ніші у суспільному житті поліетнічної країни й у

ході якого окреслюється протилежність інтересів та застосовуються будь-які засоби для реалізації цих інтересів та утвердження своєї етнічності в етнонаціональній структурі країни проживання [2, 75-80]. У попередженні та врегулюванні міжетнічних конфліктів акторам міжетнічної взаємодії може допомогти *етнополітичний менеджмент*. Цей конструкт можна охарактеризувати як систему заходів, завдяки яким органи державного управління здійснюють регулювання процесами у сфері етнонаціонального розвитку та міжетнічними відносинами у поліетнічних країнах, яка передбачає формування умов, що забезпечують інтегративний, безконфліктний тип цього розвитку, зокрема, вибудовування системи правового захисту представників усіх компонентів етнонаціональної структури того чи іншого суспільства, вироблення механізмів упередження, подолання напружених ситуацій у міжетнічних відносинах тощо [2, 56]. У контексті етнополітичного менеджменту доцільно використовувати *соціодіагностику* (авторське поняття) – сукупність інструментів (технологій, алгоритмів) ідентифікації і структурованого опису соціальних властивостей, процесів та станів соціальних суб'єктів, які знаходять своє кількісно-якісне заломлення в різних соціальних підсистемах, спільнотах та інституціях, соціальної системи в цілому, перебуваючи у відповідному оціночному континуумі від соціальної норми до патології (соціопатії).

Висновок. Отже, теоретична база вивчення міжетнічної взаємодії для розробки холономної теорії міжетнічної взаємодії обумовлюється характером предмета дослідження. Так, сюди входить системно-комплексний аналіз цілого ряду концептів та матеріалів. Це, зокрема, аналіз і характеристика законодавчих, державних документів з питань етнополітики, аналіз документів політичних партій і національно-культурних товариств, контент-аналіз публікацій масової періодики з питань міжетнічних контактів та взаємодії, збір і порівняльний аналіз соціокультурних показників різних етнічних спільнот, соціологічне опитування (інтерв'ю, анкетування) та етнопсихологічне тестування у середовищі окремих соціальних груп населення про їхні уявлення, оцінки, установки і орієнтації на міжетнічну взаємодію [2, 72-75].

При розробці холономної теорії міжетнічної взаємодії в Україні знадобиться критично проаналізований досвід дослідження міжетнічних

відносин й етнополітичної ситуації у зарубіжних країнах і ті напрацювання, які є на цей час в українських етнологів та етносоціологів.

Література

1. Євтух В.Б. Етнічність: глосарій. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009.
2. Євтух В.Б. Етносоціологія: довідник. – Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011.
3. Жеребило Т.В. Термины и понятия лингвистики. Общее языкознание. Социолінгвістика. Словарь-справочник. – 2011.
4. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов. – 2006.
5. Никлас Луман. Введение в системную теорию (Под редакцией Дирка Веккера). Пер. с нем. / К. Тимофеева. – Москва: Издательство «Логос», 2007.
6. Романенко Ю.В. Соціалізація особи: метапрограмний та психотехнологічний аспекти. – Київ: Вид-во ДУІКТ, 2007.
7. Brubaker R. Ethnicity Without Groups. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.
8. Clement R., Giles H. Deconstructing the “Big Picture”: Perspectives and Layers of Interethnic Communication / S.A. Deetz. Communication Yearbook 17. – Thousand Oaks, CA: Sage, 1994.
9. Ellis D. G. Crafting Society: Ethnicity, Class and Communication Theory. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. – 1999.
10. Kim Y.Y. Interethnic Communication: The Context and The Behavior / S.A. Deetz. Communication Yearbook 17. – Thousand Oaks, CA: Sage, 1994
11. Mead G. H. Mind, Self, & Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist. – Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1934
12. Minah Harun. Malay-Chinese Interethnic Communication in Malaysia: an Analysis of Sensemaking in Everyday Experiences. – Ohio University, 2007.

V. Kryachko. To the question of basic concepts operationalization in the interethnic interaction research.

The article deals with the operationalization of basic concepts in the interethnic interaction research. The attention to the operationalization of basic concepts is attracted in the context of conceptual-categorical apparatus of interethnic interaction research in order to the most adequately reproduce this phenomenon in the concrete socio-psychological and ethno-cultural conditions.

Key words: interethnic interaction, ethnic interaction, ethnicity, ethnic system, interaction, inter-ethnic conflict, ethnopolitical management sociodiagnostics.

УДК 316.772.4

О. В. Хижняк

МОВНА КУЛЬТУРА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЯК ПРОЯВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО І КОЛЕКТИВНОГО В ЕТНІЧНОСТІ

У статті мовна культура національних меншин розглядається через співвідношення індивідуального і колективного у розвитку етнічності. Автор доводить, що мовна культура національних меншин формується в процесі набуття їх представниками етнічної ідентичності і є сферою, яка знаходиться в полі зору як окремих представників національних меншин, так і їх громадських організацій.

***Ключові слова:** етнічна ідентичність, національна меншина, мовна культура, етнічний ресурс, міжкультурна освіта.*

У поліетнічних суспільствах, до яких відноситься Україна, в умовах глокалізації посилюється увага до збереження культурної специфіки національних меншин. Адже «унікальність будь-якого етнічного утворення проявляється через мову, тому посилюється актуальність забезпечення гарантій мовних прав. Між тим, уявлення про мову як про невід'ємну ознаку нації наче апіорі припускає, що вона самовідтворюється, а тому не потребує державної підтримки і спеціального правового регулювання [1, 72]. Але на практиці мовна політика стає предметом гострих дискусій як серед науковців, так практиків. Згідно з Конституцією України (ст. 53) «громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства» [2, 15]. Хоча колективні права (у т. ч. мовні) народів, національностей та меншин в останні роки отримали політичне визнання і були закріплені на міжнародному рівні, проте наразі в Україні відмічається недостатня увага державних та муніципальних інституцій, громадськості до розвитку мовної культури національних меншин,